

Faiq Ələkbərlı

AMEA Fəlsəfə
İnstitutunun
aparıcı elmi işçisi,
dosent, fəlsəfə üzrə
fəlsəfə doktoru

V Yaz

Türkçülüğün ideyadan siyasi gerçəkliyə çevrilə bilməməsinin əsas faktorlarından biri də, türklərə türk olmayan azsaylı etnik qruplar arasında anti-türk qüvvələrin əliyə ortaya atılmış «ziddiyyətlərin» öz həllini tapmamasıdır. Maraqlıdır ki, azsaylı etnik qruplar (kürdlər, lazlar, çarqazlar, talışlar, ləzgilər və b.) Türk dövlətləri daxilində «milliyyətçilik» etdikdə o, şovinizm deyil, milli haqlar kimi qələmə verildiyi halda, türklərin Türk birliyi uğrunda mübarizəsi isə irqçilik olaraq göstərilir. Bizə elə gəlir ki, burada problem yalnız türkçülüğün digər etnosların maraqları ilə uzlaşsuzluqla deyil, həm də qeyri-türk etnosların özlərinin buna hansı münasibət bəsləməsi ilə bağlıdır. Yəni türk olmayan etnik qruplar anti-türk qüvvələrin oyununa gəlməkdənsə, türklərə birlikdə yeni birliyin, Türk birliyinin yaranmasında fəal iştirak etməlidirlər. Başqa sözlə, tarixin əsas mərhələlərində türklərlə birgə yaşamış, birgə dövlət quruculuğunda iştirak etmiş azsaylı etnik qruplar, anti-türk qüvvələrin «müstəqillik» oyununa gəlməməli birliyimizi, dinliyimizi davam etdirməlidirlər. Hər halda bu bir həqiqətdir ki, türklər almanlar, fransızlar, ingilislərdən fərqli olaraq heç bir zaman azsaylı etnik qrupları assimilyasiya siyasəti yürütməyiblər. Buna bariz nümunə kimi Türkiyə və Azərbaycanda yaşayan azsaylı etnik qrupları göstərə bilərik. Bu günün özündə də həmin etnik qruplar (kürdlər, ləzgilər, ermənilər, lazlar, talışlar və b.) həm milli kimliyini, həm də dini inanclarını qoruyub saxlamışdır. Bununla da etnik azlıqlar nəinki Türkiyə və Azərbaycanda assimilyasiya olunmuş, əksinə heç bir ayrı-seçkilik qoyulmadığı üçün həmin Türk dövlətlərində yüksək vəzifələr tutmuşlar.

Ancaq etnik azlıqlardan ermənilər və kürdlər türklərin bu xoşgörü, heç bir irqi ayrı-seçkiliyin qoyulmaması siyasətindən nəticə çıxarmaq əvəzinə tarixdə bir neçə dəfə «müstəqil Ermənistan», «müstəqil Kürdüstan» dövlətləri yaratmağa cəhd göstərmişlər. Xüsusilə, ermənilərin milli kimliklə yanaşı, dini kimliyi də irəli sürməsi, 20-ci əsrin əvvəllərində tarixi Türk torpaqlarında «Ermənistan dövləti» yaratması ilə nəticələnmişdir. Halbuki ermənilər Rusiyanın və başqa böyük xristian inancılı dövlətlərin dəstəyi ilə «müstəqil dövlət» yaranma qədər Osmanlı imperiyasında müxtəlif yüksək vəzifələr tuturdular. Türklər isə bu məsələyə milli və dini kimlik deyil, dövlətçilik, yeni bilik və bacarıqlı insanların layiq olduğu vəzifəni tutması baxımından yanaşdıqları üçün, buna heç bir etiraz etməmişlər. Hətta, türk imperiyası olmasına baxmayaraq, Osmanlıda bir çox hallarda haqsızlıqla üzleşənlər türklər özləri olmuşlar.

Bütün bunlar o deməkdir ki, XX əsrin əvvəllərində bezi etnik qrupların, xüsusilə də ermənilərin və kürdlərin fəallaşaraq müstəqil dövlət yaratmaları fikrinə düşmələri, onların Osmanlıda milli və yaxud da dini kimliklərindəki hər hansı ayrı-seçkiliklə deyil, Türk ruhunu qəbul etməyən xarici qüvvələrin də təhriki ilə əsrəboyu barış içində yaşadıkları türklərə xəyanət etmələri ilə bağlı olmuşdur. Bu xəyanətin nəticəsi olaraq da ermənilər XX əsrin əvvəllərində hi-

mayədarlarının birbaşa yardımı ilə «müstəqil dövlət»lərini yarıda bildikləri halda, kürdlər buna nail ola bilməmişlər. Deməli, XXI əsrin əvvəllərində növbəti hədəf Türk torpaqlarının hesabına «müstəqil Kürdüstan»ın yaradılmasıdır. Bəs, sonra?

Bu baxımdan türklərin milli mənlik şüurunun zədələnməsi (türk dilinin sıxışdırılması, türk kimliyinin dolaşdırılması, türk tarixinin saxtalaşdırılması və s.), əvəzində etnik qrupların «milli şüurunun oyadılması» ssenarisini Qərbi Avropanın anti-türk ruhlu qüvvələri Türkiyədə uyğulamağa sonralar da davam etmişlər və edirlər də. Türkiyə alimi Oktay Sinanoğlu qeyd edir ki, ötən əsrlərdə çar Rusiyası və Sovet Rusiyası Orta Asiya (Azərbaycan da buraya aiddir) türk dövlətlərində möhtəşəm türk mədəniyyətini, türk tarixini, türk dilini bir sözlə, türk ruhunu necə sıxışdırıb çı-

halda, ötən əsrin əvvəllərində olduğu kimi, XXI əsrin əvvəllərində də türk dövlətlərində baş verən prosesləri təsadüfi saymaq mümkün deyildir. Əksinə bu proseslər müəyyən bir ssenari üzrə davam etdirilməkdədir.

Özəlliklə, XXI əsrin "Türk əsri" olması şüarının fonunda baş verənlər heç də ürəkaçan deyildir. Belə ki, türkçülüğün dayaq mərkəzləri olan Türkiyə və Azərbaycanda üzde türksevərlik, ancaq mahiyyət etibarilə türksüzləşdirmə prosesinin gətirdiyi bir dövrdə bu şüar öz mənasını və əhəmiyyətini itirir. Çünki Türkiyə və Azərbaycanda baş verən türksüzləşdirmə prosesi fonunda bu şüardan əleyhimizə istifadə edirlər. Ona görə də hesab edirik ki, hazırda sözün həqiqi mənasında XXI əsrin "Türk əsri" olmasından çox türksüz "Türk əsri"nin reallaşması meylli özünü açıq şəkildə büruzə verir.

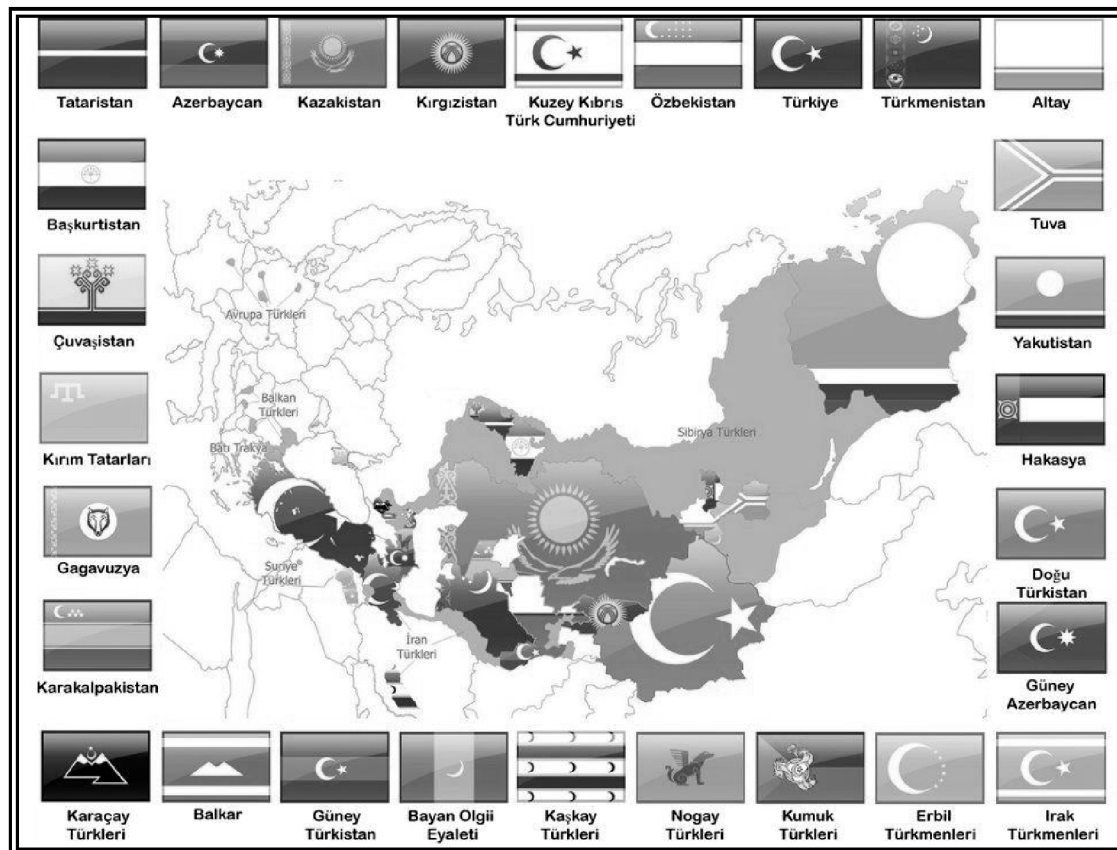
malı, tədris edilməlidir. Ancaq bu halda türk dövlətlərində, o cümlədən ötən əsrin sonlarında keçmiş SSRİ-nin tərkibindən çıxaraq yenidən müstəqillik əldə edən ölkələrin gənc nəsilləri, sözün həqiqi mənasında, türkçülüğü – türk kimliyini, türk mədəniyyətini, türk fəlsəfəsini, türk tarixini daha dərinləndirən və yaxından anlamış olacaqlar. Məhz bütün bunların gerçəkləşəcəyi təqdirdə «Türk əsri»ndən, Türk birliyindən bəhs etmək olar.

Hesab edirik ki, Türk Birliyinin Quzey və Güney Azərbaycan türklüyünün birləşməsindən sonra gerçəkləşməsi bir qədər ciddi məsələlərdən biridir. Çünki yalnız Azərbaycan türkləri mədəni-psixoloji və fiziki anlamda birləşdikdən sonra Türklük yeni bir güc əldə edəcəkdir. Hesab edirik ki, Azərbaycan türklüyünün bütövləşməsi bütün Türk Dünyasına ciddi bir güc qatacaqdır. Çünki Azərbaycan türklüyünün yerleş-

Azərbaycan Cümhuriyyətinin qurucusu Məhəmməd Əmin Rəsulzadə də Türk birliyinin gerçəkləşməsi yolu kimi Azərbaycanı göstərmişdir. Rəsulzadə yazırdı ki, Türklərin öndərliyi ilə «Turanın mərkəzində Azərbaycan» adlı bir ölkə yaranmışdır ki, «yeni Turanın açarı» ondadır. Yeni Azərbaycan Türk ocağı, əski Türk yurduudur. 2

Eyni zamanda milli aydınımız onu da qeyd edirdi ki, Azərbaycan türkləri yalnız türkçü və demokrat deyil, həm də Türk birliyi tərəfdarıdır – gələcəkdə Türk Federasiyasının yaranmasını istəyirlər. «Bizim federalist, türkçü və demokratizm məsələmiz milli-demokrat məsələsidir. Demokratlığımız radikalizm dərəcəsinə qədər vardır. Millətin qüvvətli bir birləşdirici ümumi cəhətini yalnız dinə deyil, xalqın «dini dilindən, dini dinindən» deyər özünəməxsus sağlam hisslə dərk edildiyi düsturda gö-

Türk birliyinin gerçəkləşməsi yolları: Problemlər və perspektivlər

xartmaq siyasəti yürütmüşdürsə, eyni siyasəti ABŞ və Avropanın aparıcı ölkələri Türkiyədə həyata keçirməyə çalışmışdır. «Türk və İslam düşməni olan, hələ də xaçlı səfəri mentalitetini davam etdirən təəssübkeş qəriblər türklərin bu böyük töhfələrini əvvəlcə İslam dünyasında, sonra Qərbdə və nəhayət Türkiyədə unudurmaq və inkar etdirir-

Bizə elə gəlir ki, anti-türk dairələrin Azərbaycanda, Türkiyədə, Türküstanda (Qazaxıstan, Özbəkistan, Qırğızıstan, Türkmenistan) türksüz «Türk əsri» ssenarisini pozmaq üçün milli şüurumuza yeridilən və indinin özündə də bu və ya digər formada yaşadılan saxtalaşdırılmış tarixdən, ədəbiyyatdan, qeyri-millidən ideyadan deyil, vahid bir millətin

diyi coğrafi və strateji mövqə Türklük üçün son dərəcə önəmlidir. Eyni zamanda Azərbaycan türklüyü tarixən Türklük və Turançılıq ideyasını özündə yaşadan və yaşda biləcək ən əsas mərkəzlərdən biridir. Bunu, Qərbi dünyada, eyni zamanda onların sayəsində Qacarları devirərək hakimiyyətə gələn farsçı-irançı qüvvələr də yaxşı bilir.

XXI əsrin "Türk əsri" olması şüarının fonunda baş verənlər heç də ürəkaçan deyildir. Belə ki, türkçülüğün dayaq mərkəzləri olan Türkiyə və Azərbaycanda üzde türksevərlik, ancaq mahiyyət etibarilə türksüzləşdirmə prosesinin gətirdiyi bir dövrdə bu şüar öz mənasını və əhəmiyyətini itirir. Çünki Türkiyə və Azərbaycanda baş verən türksüzləşdirmə prosesi fonunda bu şüardan əleyhimizə istifadə edirlər. Ona görə də hesab edirik ki, hazırda sözün həqiqi mənasında XXI əsrin "Türk əsri" olmasından çox türksüz "Türk əsri"nin reallaşması meylli özünü açıq şəkildə büruzə verir

məklə işə başladılar. Sonra növbə (düz 40 il əvvəl) tarixin, mədəniyyətin, milli hiss və bütövlüyün və adət-ənənənin yaşaması üçün əsas fundament olan türk dilinin yox edilməsinə gəlib çatdı. Kağız üzərində rəsmi dili Türk dili olan Türkiyənin təhsil dili tamamilə ingiliscə olmağa başladı». 1

Bütün bunlar o deməkdir, XXI əsrin Türk əsri olmasını istəməyən kifayət qədər xarici qüvvələr var ki, onlar türk dövlətlərinin güclənməsini və birləşməsini (yəni hər hansı birlikdə birgə hərəket etməsini) istəmirlər. Bunun üçün də, Türkiyəyə münasibətdə klassik forma kimi «parçala və hökm sür!» ideolojisini həyata keçirməyə çalışırlar. Hər

neçə min illiklər boyu qoruyub saxladığı və yaşatdığı milli tarixdən, milli fəlsəfi fikirdən, milli ədəbiyyatdan, milli ideyadan çıxış etməliyik. Çünki vahid türk fəlsəfəsini, türk tarixini, türk dini-fəlsəfi düşüncə sistemini, türk ədəbiyyatını və s. mənimsəmədən, onun tarixi-fəlsəfi mahiyyətinə varamadan heç vaxt türkçülüğün bütün türklər üçün hansı əhəmiyyət kəsb etməsini də, dərk edə bilmərik. Başqa sözlə, ayrıca götürülmüş bir ölkənin (Azərbaycan, Türkiyə, Qazaxıstan, Özbəkistan, Tatarstan və b.) fəlsəfəsi, tarixi, ədəbiyyatı, mədəniyyəti ilə yanaşı, ümumtürk fəlsəfəsi, türk dini-fəlsəfi dünyagörüşü, türk mədəniyyəti, türk ədəbiyyatı, türk tarixindən də bəhs olun-

Bu anlamda Azərbaycanın bir hissəsində müstəqil Türkçülüğün olması irançılar və havadarlarını çox narahat edir.

Bu gün Quzey Azərbaycanın müstəqilliyi üçün əsas prinsiplərdən biri olmaqla yanaşı, Türk birliyinə doğru gedən yolda bir mayakdır. Bu anlamda, Azərbaycan türkləri arasında yalnız Azərbaycana deyil, bütövlükdə əski Turana sahib çıxmaqla bağlı da ideya vardır. Təbii ki, əski Turana sahib çıxmaq üçün də öncə güclü, bütöv və yenilikçi Azərbaycan olmalıdır! Yeni bütün hallarda Azərbaycan bir olmalıdır ki, ondan sonra digər ideyalarımızı, özəlliklə də Türk birliyini həyata keçirək. Vaxtilə milli aydınımız,

rürüz. Bu mülahizə ilə biz məfkurəmizdə böyük bir türk millətinin bir gün gəlib də bir Türk Federasyonu qurmaqla bütünü görmək istəyir! Bu itihadın başər mədəniyyəti sərgisinə qiymətli bir milli kültür bəxş edəcəyinizə əminiz!». 3 Beləliklə, Azərbaycan Cümhuriyyət dövründə M.Ə.Rəsulzadə milli-demokratik cərəyanın əsasını təşkil edən türkçülük, islamçılıq, müasirləşmək ideyalına sadıq qalmaqla yanaşı, gələcəkdə türk millətlərinin Türk Federasiyası yarıda bilməsinin mümkünlüyünü də irəli sürürdü. Bu gün mən də bir Azərbaycan türkü olaraq hesab edirəm ki, Türk-İslam birliyi adı altında müsəlman olmayan digər türklərin, yəni xristian türklərin, buddist türklərin, şamanist türklərin Türk Birliyindən kənarada tutulması da qətiyyətlə doğru deyildir.

QAYNAQLAR

1. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti (1918-1920). Parlament (stenoqrafiik hesabatlar). I c. Bakı, «Azərbaycan» nəşriyyatı, 1998
2. Ələkbərlı Faiq. Turan sivilizasiyasına giriş: Turan məfkurəsi və Tanrıçılıq. Bakı, Xan nəşriyyatı, 2017
3. Əfəndiyev S.M. Seçilmiş əsərləri. İki cildlə. 2-ci cild. Bakı, 1990
4. Fukuyama Frankis. Tarixin sonu və son insan. İstanbul, Profil, 2014
5. Gökalp Ziya. Türkçülüğün əsasları. Bakı, Maarif, 1991
6. Gökalp Ziya. Türk mədəniyyəti tarixi. İstanbul, Bilgeoğuz, 2013
7. Güngör Erol. Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik İstanbul. Ötüken. 2007
8. Hüseynzadə Ə. Seçilmiş əsərləri. Bakı, «Şərqi-Qərbi», 2007
9. Türkes Alparslan. Bunalımdan çıxış yolu. İstanbul, "Emek Matbaacılık ve İlançılık", 1980
10. Toynebe Arnold J. Uygurluk yarğılanıyor. İstanbul, Örgün, 2011
11. Xəlilov S.S. Elm adamları elm haqqında. Professor Səlahəddin Xəlilovun təqdimatında. Bakı, «Çaşıoğlu», 2010
12. Rəsulzadə M.Ə. Əsrimizin Siyavuşu, Çağdaş Azərbaycan ədəbiyyatı, Çağdaş Azərbaycan tarixi. Bakı, Gənclik, 1990
13. Ülken Hilmi Ziya. Türkiyədə Çağdaş Düşünce Tarixi. İstanbul. Ülken. 2013
- 1 Xəlilov S.S. Elm adamları elm haqqında. Professor Səlahəddin Xəlilovun təqdimatında. Bakı, «Çaşıoğlu», 2010, səh.178
- 2 Rəsulzadə M.Ə. Əsrimizin Siyavuşu, Çağdaş Azərbaycan ədəbiyyatı, Çağdaş Azərbaycan tarixi. B.: Gənclik, 1990, səh.35
- 3 Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti (1918-1920). Parlament (stenoqrafiik hesabatlar). I c. Bakı, «Azərbaycan» nəşriyyatı, 1998, səh.51